

9. Грица С. Й. Мелос української народної епіки / Грица С. Й. – К.: Наук. думка, 1979. – 248 с.
10. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків: у 3 т. / Яворницький Д. І. / упоряд. О. М. Апанович. – Львів: Світ, 1990. – Т. 1. – 319 с.
11. Малик В. Г. Чорний вершник / В. Г. Малик. – К. : Молодь, 1976. – 320 с.
12. Малик В. Г. Шовковий шнурок / В. Г. Малик. – К. : Молодь, 1977. – 323 с.

Аннотация

В статье рассматривается своеобразие интерпретации сюжетов народного поэтического эпоса о борьбе украинского народа с турецко-татарскими захватчиками в романе-тетралогии В.Малика «Таинственный посол», которые есть фоном масштабности и обобщения исторического прошлого.

Ключевые слова: роман-тетралогия, интерпретация, фон масштабности, трансформация, историческая песня, дума, кобзарь.

Summary

This article reveals the specific character of interpretation in the subject of national poetical epic literature about the fight of Ukrainian people against the Turkish Tatar invaders in a novel-tetralogy V. Maluka “Undercover ambassador”. This novel is a scale and generalization of the historical past.

Key words: a novel-tetralogy, interpretation, the scale background, transformation, historical song, poem, kobsar.

УДК 821.161.2

Аліна САПРИКІНА, аспірант
Донецького національного університету

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ТА ІНТЕРМЕДІАЛЬНІСТЬ: КОРЕЛЯЦІЯ ПОНЯТЬ

У статті здійснюється кореляція понять інтертекстуальності та інтермедіальності, досліджується їх природа, з'ясовується генеза, конкретизується семантика, визначається роль обох феноменів у процесі творення художнього тексту, їх вплив на динаміку і неоднорідність текстового простору.

Ключові слова: художній текст, дискурс, семіосфера, субсеміосфера, код, інтертекстуальність, інтермедіальність.

Останнім часом простір художнього тексту помітно розширюється, відсилаючи реципієнта до різних семіотичних систем у пошуках декодування його смислу. Художній текст як гетерогенне утворення взаємодіє з різними знаковими системами – іншими текстами, дискурсами, видами мистецтва тощо. Тому актуальним виявляється

завдання розмежувати поняття „інтертекстуальність” та „інтермедіальність”.

Мета цієї статті – здійснити кореляцію вищезазначених понять, визначити їх смислопороджувальну роль у процесі творення художнього тексту. Ці феномени, з одного боку, є способом творчого самовираження митця, а з іншого – механізмом поглибленого розуміння тексту реципієнтом, що вимагає від останнього значної інтелектуальної напруги, актуалізації фонових знань тощо. Кожен із зазначених феноменів формує своєрідний простір, де здійснюється комунікативна взаємодія між його складниками. Тому важливим постає опис шляхів цієї комунікації.

Ю. Лотман писав: „...Ансамбль семіотичних утворень передуює (не евристично, а функціонально) окремій ізольованій мові і є умовою існування останньої. Без семіосфери мова не тільки не працює, але й не існує. Різноманітні субструктури семіосфери пов’язані у взаємодії і не можуть працювати без опертя однієї на іншу” [4, 19–20]. Тому функціонування художнього тексту, що являє собою особливу мову, слід розглядати як процес невпинної органічної взаємодії з іншими структурами семіосфери. Взаємозв’язок тексту як частини семіосфери з іншими її підсистемами породжує новий смисл, утворює нове повідомлення, формуючи при цьому своєрідну субсеміосферу.

Проблема розширення поняття тексту бере свій початок у вченні М. Бахтіна про діалогічну природу слова, текстову поліфонію, що досягається взаємодією різних „голосів” у художньому творі. Кожне конкретне слово (висловлювання), позначаючи якийсь предмет, на думку вченого, неминуче взаємодіє з іншими висловлюваннями, позиціями, оцінками цього предмета. „Спрямоване на свій предмет слово входить до цього діалогічно схвильованого й напруженого середовища чужих слів, оцінок і акцентів, вплітається в їх складні взаємовідношення, зливається з одними, відштовхується від інших, перетинається з третіми; і все це суттєво може формувати слово, відкладатись в усіх його смислових пластах, ускладнювати його експресію, впливати на весь стилістичний вигляд” [2, 89]. Отже, „своє” й „чуже” слово, співіснуючи в напруженому взаємозв’язку, утворюють новий смисл, формують нове повідомлення.

Постструктуралістська інтерпретація ідей М. Бахтіна породила концепт „інтертекстуальності” для осмислення взаємодії, перегуку різних текстів. Ю. Крістева, Р. Барт та ін. утвердили ідею інтертекстуальної природи будь-якого твору: „Кожен текст є інтертекстом, інші тексти присутні в ньому в більш або менш розпізнаваних формах: тексти попередньої культури і тексти навколишньої культури. Кожен текст являє собою нову тканину, зіткану зі старих цитат. Уривки культурних кодів, формул, ритмічних структур, фрагментів соціальних ідіом тощо – всі вони поглинені текстом і змішані в ньому, адже до тексту і навколо нього існує мова” [8, 218].

Отже, інтертекстуальність репрезентує зв'язок одного тексту з іншими, що виявляється в межах цього ж тексту, тобто ключовою проблемою інтертекстуальності постає проблема „тексту в тексті”, увага концентрується на специфіці внутрішньотекстових зв'язків. Природа інтертекстуальності є вербальною, адже смисл повідомлення генерується й концентрується в слові.

У 70-х рр. ХХ ст. виникла тенденція, що розвіяла міф про суто лінгвістичну природу тексту, простір якого суттєво розширювався, позначаючи не тільки літературне письмо, а й будь-яку знакову систему, що несе в собі певне зв'язне повідомлення (живопис, скульптура, музика тощо). Тому проблема взаємодії кодів різних знакових систем в одному художньому творі зумовила переосмислення феномену інтертекстуальності. У процесі породження слова (висловлювання, повідомлення), як виявилось, мають місце й невербальні засоби комунікації, маркери інших знакових систем.

Поєднання в художньому тексті кодів різних видів мистецтва сприяло створенню концепції „поліглотизму культури”, „інтерсеміотичності” (за Ю. Лотманом). На його думку, будь-який текст культури формується на перетині як мінімум двох мов. Дослідник стверджував, що слід відкинути припущення про мономовність кожного окремого тексту культури, якої він нібито досягає внаслідок „розщеплення” первісного синкретизму. Переважна більшість текстів, на думку вченого, зашифрована багатьма кодами. Наголошуючи на гетерогенній природі тексту, його поліфункціональності, Ю. Лотман відзначає, що текст є своєрідним інформаційним генератором, що здатен зберігати різноманітні коди, трансформувати отримувані повідомлення і породжувати нові. Поліглотизм культури, таким чином, слід трактувати як взаємодію кодів різних семіотичних систем в єдиному поліхудожньому просторі.

Твердження про іманентне прагнення тексту інкорпорувати у свою тканину елементи різних художніх мов актуалізувало поняття „медіа” як своєрідного „посередника”, що пов'язує в єдине ціле частини різнорідних систем. На цьому ґрунті виникає поняття „інтермедіальності” як феномену, що відображає процес взаємодії художнього тексту з іншими знаковими системами. Поняття інтермедіальності вперше вжив німецький літературознавець О. Гансен-Леве на позначення структурної організації тексту, що формується взаємодією різних видів мистецтва.

Для того, щоб дослідити специфіку цього явища, необхідно розкрити сутність самого поняття „медіа”. У перекладі з латинської воно означає „середину, дещо середнє, проміжне”. На сьогодні слова „медіум” (однина) і „медіа” (множина) репрезентують широкий значеннєвий спектр (у спіритизмі медіум позначає посередника між світом духів і людьми, через якого в стані трансу передається певне повідомлення від померлих; у

парапсихології – людину, що володіє незвичайними надчуттєвими здібностями; у музиці – середній регістр співочих голосів; у журналістиці – засоби комунікації). Як бачимо, усі дефініції об'єднує спільна сема – „засіб передачі інформації, посередник”.

У другій половині ХХ ст. поняття „медіа” стає об'єктом спеціальних досліджень у галузі кібернетики, журналістики, соціології. Його трактують як важливий засіб комунікації і впливу на людину (книгодрукування, телебачення, реклама тощо). Яскраво виявленою стає тенденція до гібридизації медіа (сполучення двох і більше „медіа”, що стають джерелом нового повідомлення). Це відкриває широкі можливості для досягнення навколишнього світу в його системності й цілісності. Нині усталеним є погляд на „медіа” як на великий інформаційний простір, який формується засобами масової інформації. І. Ільїн, Н. Тишуніна, І. Борисова, які екстраполюють поняття „медіа” в культурологічну площину, зазначають, що будь-яка художня чи позахудожня знакова система, транспонуючись у текст, стає повноправною частиною інформаційного простору. Такий комунікативний зв'язок кількох семіотичних систем і є феноменом інтермедіальності. І. Ільїн зазначає, що інтермедіальність – це сукупність не лише винятково лінгвістичних засобів передачі смислу, але й елементів будь-яких знакових систем, в яких закодоване певне повідомлення. „З семіотичної точки зору, – пише дослідник, – всі вони є рівноправними засобами передачі інформації, чи то слова письменника, колір, тінь і лінія художника, звуки (і ноти як спосіб їх фіксації) музиканта, організація обсягів скульптором і архітектором і, нарешті, аранжування зорового ряду на площині екрану – все це в сукупності являє собою ті медіа, що в кожному виді мистецтва організуються за своїм зведенням правил – кодом, що являє собою специфічну мову кожного мистецтва. Усі разом ці мови утворюють „велику мову” культури будь-якого конкретного історичного періоду” [3, 8]. Н. Тишуніна розглядає „медіа” як своєрідні „канали художніх комунікацій” між різними видами мистецтв. Отже, інтермедіальність в естетичному розумінні є процесом взаємодії декількох художніх систем.

Мистецтвознавці розглядають інтермедіальність у кількох аспектах. По-перше, це – специфічний тип міжмистецьких зв'язків у художньому творі, що виникає внаслідок переплетення кодів різних видів мистецтва, по-друге, це – своєрідний діалог культур, що досягається взаємодією різних художніх референцій, по-третє, інтермедіальність – це особливий тип художнього мислення, що визначається багатогранністю творчого обдарування митця, здатністю до майстерного перекодування образів. І, нарешті, це спроба створення поліхудожнього простору, метамови культури. Природа інтермедіальності діалектична, адже, з одного боку, це об'єктивний феномен, а з іншого – суб'єктивний, оскільки вона має й внутрішню природу, репрезентуючи специфіку художнього мислення

письменника. Окрім цього, інтермедіальність поступово набуває методологічного статусу (Н. Тишуніна), зумовлюючи появу *інтермедіального аналізу*, що прагне створити метамову для аналізу конкретного художнього твору чи культури в цілому на основі принципу міждисциплінарних досліджень. Інтермедіальний аналіз передбачає комплексний підхід, що поєднує в собі мистецтвознавчий, культурологічний, філософсько-естетичний, літературознавчий і лінгвістичний аспекти наукового аналізу і дає можливість дослідити загальноестетичні закономірності розвитку художнього мислення.

У сучасному літературознавстві паралельно з терміном „інтермедіальність” на позначення феномену „міжмистецького діалогу” науковцями вживаються також терміни – „синкретична інтертекстуальність”, „інтердискурсивність”, „метадискурсивність” тощо. Таке розмаїття термінів зумовлене насамперед новизною порушеної проблеми, її недостатньою методологічною розробкою, поодинокими артикуляціями. Проте, серед дослідників спостерігаються спроби конкретизації, уточнення змісту вищезазначених понять. Так, Н. Олизько пропонує вибудувати таку систему міждискурсивних відношень, де поняття інтердискурсивності є родовим щодо понять метадискурсивності та інтермедіальності, при цьому під інтермедіальністю слід розуміти взаємодію художнього дискурсу з невербальними знаковими системами (просторовими й мусичними видами мистецтва), а під метадискурсивністю – взаємозв’язок твору з іншими вербальними дискурсами (науковим, документальним тощо). Природа інтермедіальності виявляється синтетичною, що відображається в поєднанні вербального і невербального первнів (слово і малюнок, слово і музика).

Отже, інтермедіальність організовує текстовий простір через взаємодію різних видів мистецтв, що супроводжується контактуванням декількох семіотичних рядів. Природа інтертекстуальності виявляється іншою (суто вербальною), адже вона репрезентує зв’язок між окремими компонентами в межах одного семіотичного ряду. Процес т. зв. „цитування” відбувається в межах одного семіотичного коду. В інтермедіальності, як вважає Н. Тишуніна, ми спостерігаємо не „цитування”, а кореляцію текстів. Тому інтермедіальність слід трактувати як наявність у художньому тексті таких значущих елементів, що зберігають інформацію про інший різновид мистецтва.

Обидва феномени, проте, мають і спільні риси, адже утворюють продуктивний діалогічний зв’язок між художнім текстом та мовами інших знакових систем, що породжує новий смисл, формує якісно нове повідомлення, підтверджує динамічність, неоднорідність і відкритість текстової структури.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Барт Р.* Избранные работы: Семиотика. Поэтика / *Р. Барт*; пер. с фр. / сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М.: Прогресс, 1989. – 616 с.
2. *Бахтин М. М.* Слово в романе // Вопросы литературы и эстетики / *М. М. Бахтин*. – М.: Худ. лит., 1975. – С. 72–233.
3. *Ильин И. П.* Некоторые концепции искусства постмодернизма в современных зарубежных исследованиях / *И. П. Ильин*. – М.: Интрада, 1998. – 259 с.
4. *Лотман Ю. М.* Избранные статьи: в 3-х т. Т. I. Статьи по семиотике и топологии культуры / *Ю. М. Лотман*. – Таллин: Александра, 1992. – 480 с.
5. *Олизько Н. С.* Интердискурсивность как категория постмодернистского письма / *Н. С. Олизько* // Вестник Челябинского государственного университета. – Сер. Филология. Искусствоведение. – 2007. – Вып. 15 (93). – С. 93–101.
6. *Олизько Н. С.* Интермедиальность как разновидность интердискурсивных отношений / *Н. С. Олизько* // Мировая литература в контексте культуры: сб. ст. по материалам Междунар. науч. конф. (Пермь, 12 апреля 2008 г.) и Всеросс. студ. науч. конф. (19 апреля 2008 г.) / под ред. Н. С. Бочкаревой. – Пермь: Перм. гос. ун-т, 2008. – С. 77–79.
7. *Олизько Н. С.* Семиотико-синергетическая интерпретация особенностей реализации категорий интертекстуальности и интердискурсивности в постмодернистском художественном дискурсе: автореф. дис. на соиск. учён. степ. д-ра филол. наук: спец. 10.02.19 – теория языка / *Н. С. Олизько*. – Челябинск, 2009. – 43 с.
8. Современное зарубежное литературоведение (страны Западной Европы и США): концепции, школы, термины. Энциклопедический справочник / ред. и сост. И. П. Ильин, Е. А. Цурганова. – М.: Интрада, 1996. – 320 с.
9. *Тишунина Н. В.* Методология интермедиального анализа / *Н. В. Тишунина* // Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века. К 80-летию профессора М. С. Кагана: материалы международной научной конференции. 18 мая 2001 г. Санкт-Петербург. Серия «Symposium». – Вып. 12. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – С. 149–154.

Аннотация

В статье осуществляется корреляция понятий интертекстуальности и интермедиальности, исследуется их природа, выясняется генезис, конкретизируется их семантика, определяется роль феноменов в процессе создания художественного текста, их влияние на динамику и неоднородность текстового пространства.

Ключові слова: художественный текст, дискурс, семиосфера, субсемиосфера, код, інтертекстуальність, інтермедіальність.

Summary

The article traces the correlation of concepts of intertextuality and intermediality. Attention is focused on specification of their semantics.

Key words: literary work, discourse, semiosphera, subsemiosphera, intertextuality, intermediality.

УДК: 821.161.2 – 1.09

Віталій ШЕВЧЕНКО, д. філол. н., проф.
Запорізького національного університету

АВТОІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ В ІСТОРИЧНИХ ПОЕМАХ Т. ШЕВЧЕНКА

У статті викладено результати актуального підходу до міжтекстових зіставлень художніх творів одного автора. Здійснено багатоаспектний аналіз автоінтертекстуальних елементів і зв'язків у історичних поемах Т. Шевченка. Показано їх значення для формування сюжету й композиції, мотивів, духовно-національних рис персонажів, образної системи, концептів, жанрово-стильових особливостей творів.

Ключові слова: автоінтертекстуальність, жанр, поема, сюжет, композиція, мотив, образ, концепт.

У типологічній класифікації інтертекстуальних елементів і зв'язків, розробленій Н. Фатєєвою [6, с.7], окрему увагу приділено введеному нею наприкінці 90-х років ХХ ст. поняттю інтертекстуальності. Воно є одним із основних при розгляді міжтекстової взаємодії різних творів одного автора. Однак проблеми автоінтертекстуальності залишаються невирішеними. Про це свідчить відсутність їх трактувань у науковій літературі, в сучасних словниках і довідниках, у суперечливих (нерідко полярних) оцінках інтертекстуальності.

Необхідність уточнення критеріїв інтертекстуальності зумовлена не лише загальними тенденціями наукового розвитку літературознавства, а й посиленням дифузійних процесів, що призвели до наслідування й появи нових текстових форм, жанрові взаємозв'язки яких потребують встановлення й історико-літературного простеження. *Актуальність* цього дослідження пов'язана також і з тим, що характерні ознаки та форми прояву інтертекстуальності викликають зауваження щодо їх чіткого теоретичного обґрунтування.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких узагальнюється накопичений досвід вивчення конкретно-історичних форм